

be burkolózó beszélgetőtársra tekint. A szerkesztő nemcsak hogy nem akarta objektívvé, tárgyilagossá és a szerző személyétől elválasztottá tenni a kötetet, hanem épp ellenkezőleg, vállalt szerzői és szerkesztői célként tűnik fel a szerzői kép emlékezetbe vésése, az otthonosságot adó arc megmutatása. Nem véletlen az sem, hogy több esszé is olyan személyes kódával zárja a tízezer karaktert, amelyekben nem a komplexitásában már-már megközelíthetetlennek tűnő versbeszélő, hanem az ablakból kilesett, olvasótalálkozókon megismert, verset szavaló Kányádi Sándor idéződik meg. Borsik Miklós záróesszéje valódi búcsú, amely a verset a saját [költő] halottjának tekintett szerző gyászán keresztül olvassa: a vers egyszersmind a gyászolttól érkező hívás is. A költemény címében is megjelenő ünnep így feladatot ad, amely nem függetleníthető az értelmezői gyakorlattól: „valamilyen dolgunk van a halállal”, bármilyen paradox is a kihívás, amelyben egyszerre kell megélnünk a személyes gyászt és annak elválasztását az olvasott verstől. Az arc tehát egy időben van jelen és kerül az olvasói rituálé háttérébe – ezt belátva talán az sem véletlen, hogy Kányádi éppen a borítóra került portrén hunyja le a szemét. Tekintete a szemhéj alatt megpihen, a sokat látott arc ellágyul, a száj enyhén mosolyra görbül – a vers értelmezői és későbbi olvasói a szerzővel együtt érkeznek meg abba az otthonosságba, amelyben a látszólagos ellentétek nem feszültséget, hanem az identitást, a sajátot, a biztonságot adó nyelvet teremtik meg. [*Lector – Szépirodalmi Figyelő Alapítvány*]

RÁLIK ALEXANDRA

Utazás a hogyanba

SZILÁGYI MÁRTON: *OMNIÁRIUM. IRODALOMTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK**

Szilágyi Márton tanulmánykötete széles spektrumú, heterogén válogatás, mely a tematika sokszínűségén túl főként az elemzéseket, interpretációkat alátámasztó irodalomtörténeti látásmódok, perspektívák, elméleti megközelítések változatos, egymást kiegészítő, magyarázó, pontosító mivoltában ragadható meg. Komplexitását, a plurális szemléletből származtatható sokféleségét (nem a koncepciótlanság értelmében) már az előszó jelzi, előrebojtva a főcímben emelt *omniárium* fogalom elsődleges (a 18–19. században kötet- vagy folyóiratcímeként egyaránt funkcionáló) konnotációit (’holmi’, ’sokféle’, ’mindenes gyűjtemény’). Szerkezetileg húsz dolgozatot válogat egybe az elmúlt húsz évből. Jogosan vetődik fel a kérdés, milyen rendezőelv szerint kapcsolódnak egymáshoz a már publikált tanulmányok, főként, hogy az *omniárium* mint jegyzőkönyv, enciklopédia, feljegyzésgyűjtemény bő, mégis egységes szempontot követő tartalmat feltételez. Szilágyi Márton munkásságát ismerve, előző köteteit forgatva nem meglepő a válasz, hogy a szemléleti origót ismételten a társadalomtörténeti, az irodalmi szövegek társadalmi használatára körül forgó érdeklődés jelöli ki. Míg az első egység módszertani jellegű, önreflexióra (is)

* A kritika az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4-I-DE-9 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

készítő tanulmányai az irodalomtörténet kérdésfeltevéseire, az irodalomtörténeti praxis módszereire, eljárásaira fókuszálnak, reflektáltan az irodalomtörténet metodológiai repertoárjának át- vagy újragondolására téve kísérletet, a második egység fő csapásvonala, vagyis „hogyan bizonyos irodalmi szövegek miféle tágabb kulturális mintázatba rendeződve tudnak hatást kifejteni és olvasókat találni” [9.], eltérő (mindazonáltal párbeszédre képes) témák boncolgatásán keresztül, különböző formában és minuciózussággal bontakozik ki, az irodalomtörténeti tekintet Bessenyeitől, Mikszáthon át Weöres Sándorig konkrét szerzőkre, művekre, aspektusokra közelítve. Szerzőnk kétséget sem hagy afelől, hogy szándéka óhatatlanul metodológiai sokrétűséget implicál, módszertanilag a kötet tanulmányai a mikrotörténet, a kulturális antropológia, a néprajz eszköztárát egyaránt mozgósítják.

Tudható, hogy minden irodalomtörténeti korszak irodalomtörténeti konstrukcióként tartható számon, függetlenül attól, hogy más diszciplínából kölcsönzi korszakfogalmait, vagy az irodalom belső, retorikai-poétikai-esztétikai alakulását követi. [Tüskés Gábor: *A 18. századi irodalom korszakolásának kérdéséhez*, It, 2019/4, 389.] Legyen szó az irodalomtörténeti korszakolás fogalomhasználatáról, a terminusok interdiszciplináris teherbírásáról, a kutatói gyakorlat reflektátlanságáról [a köztörténeti, a történetírásban tagoló funkcióval bíró események, korszakdatumok, cezúrák nem mindenkor feleltethetők meg az irodalom hatás- vagy intézménytörténeti megközelítései számára], a kötet nyitótanulmányában koncipiált gondolatmenet egyértelműsíti, hogy az irodalomtörténet mint történeti jellegű tudomány nem kerülheti el az időbeliség kérdésével való számvetést. Ámbár nem része a könyvnek, szerzőnk a vonatkozó elméleti konceptus tanulságait [is] hasznosító újabb tanulmánya épp egy konkrét korszakhatár problémáival foglalkozik. [Szilágyi Márton: *Az eredet dilemmái: Az 1772-es korszakhatár kérdéséhez*, It, 2020/3, 255–270.] Részint az időbeliséghez kapcsolódik az irodalmi változások leírására a generációs rendezőelvet alkalmazó szemlélet, a nemzedéki szembenállás, az „ancient” és a „modern” művészgenerációk [az antikvitás óta releváns] megkülönböztetésének kérdésköre – miként kezelik [eltérő hangsúlyok szerint] a különböző irodalomtörténeti konstrukciók a generációs elvet. Minthogy nem független az irodalomtörténet személyes érdeklődésétől, érintettségétől, nem „magától értetődő osztályozásról van tehát szó” a nemzedékiség rendezőelvével kapcsolatban, „hanem egy többféleképpen használható és kihasználható segédfogalomról” [28.]. Konkrétumként mindez Orlai Petrich Soma Kazinczy Ferenc és Kisfaludy Károly találkozásait ábrázoló festményéhez kapcsolódó szöveges dokumentumokon keresztül, meggyőző argumentációban bontakozik ki, hogyan nyerte el az esemény – utólagosan – szimbolikus voltát mint az első irodalmi nemzedékváltás.

Szerzőnk az „emlékezés”, „elfeledés”, „lezárás”, „felnyitás”, „felfedezés”, „szekció” műveleteit tárgyzó, a kánonképz(ő)és mechanizmusaival is érintkező dolgozata az irodalmi értékrend átértelmezésének, átalakításának, az irodalomtörténet-írásban alapvetőnek tekinthető stratégiák körülményeire kérdez rá [hangsúlyozandó a különböző kánonok szinkrón létét], nyomatékosítva, hogy a megfelelő filológiai alapozás nélküli műveleteink nem működőképesek [a szöveg- vagy életműkiadások, az azokat kísérő szerkesztői kommentárok, értelmezéskísérletek, általában a textológiai-filológiai praxis szükségszerűségével egy másik tanulmányban

vet számot]. Habár az omniárium második egységében szerepel, a Ráday [I.] Gedeon irodalmi [Kazinczy által konstruált vezér]szerepét, kánoni pozícióját, a kulturális gyakorlatként manifesztálódó tudatos könyvgyűjtés, valamint a Zrínyi-recepcióban megnyilvánuló hagyományátértelmezés, kánonbővítői igyekezet összefüggéseit érintő tanulmány a szóban forgó elméleti-módszertani okfejtés gyakorlati hasznosíthatóságát teszi láthatóvá. Szilágyi Márton fontos distinkciót exponál, miszerint különbség mutatkozik a tekintetben, hogy konkrét textológiai-filológiai problémák vagy teoretikus nézőpontok felől fókuszálunk rá bizonyos elméleti dilemmákra. Mindez a filológia megítélését is érinti. Másodlagos, az irodalomtörténet értelmezési konstrukcióit előkészítő segédtudományi státusza sokáig egyenértékűnek számított a 'szakmai érdeklődésre méltatlan' minősítésével, amihez csak a közelmúlt óta mutatkozik elméleti reflexiókat is eredményező, a filológia hermeneutikai dimenzióit [is] hangsúlyozó szemléletváltó kutatói magatartás, átértékelési szándék. Márpedig az irodalomtörténeti perspektíva „finomhangolása”, „áthangszerelése” más diszciplína esetében is produktív lehet, amint azt az első, metodológiai érdekelttségű egység zárótanulmánya, az oralitás hagyományának az irodalmat is átható jelentőségére, a szóbeliségben, illetve a textuális közegben létező alkotások között húzódó, az értelmezési konstrukciókat is befolyásoló diszkrepanciára fókuszáló dolgozat kiemeli. Szerzőnk vonatkozó érvelése szerint a folklorisztika tanulságainak integrálása inspiratív hatóerőként működhet az irodalomtörténet-írás számára, termékeny újragondolások táptalaját képezheti. Elgondolását Szilágyi Márton három példán keresztül szemlélteti, egy bizonytalan státuszú Kölcsey-vers eltérő (részben közköltészeti) hagyományozódási formáinak, az Újhold-kör szájhagyományban rekedt költeményeinek, valamint az Eötvös Collegium [obszcenitástól sem mentes] kortesverseinek szemrevételezésével, mindegyik esetben az érdeklődés homlokterébe emelve a szerzőség kérdését. Tekintve, hogy eredendően az oralitásban gyökerezik, a textuális rögzítettséget nem igényli, a slam poetry szintén hozzárendelhető a dolgozatban taglalt problematikához. (Vö. Vass Norbert: *Kis hazai slam-történet: avagy a text-tusák kontextusa*, Szépirodalmi Figyelő, 2012/6, 37–51; Vigh Levente: *Slam Poetry: a költészet szabadsága, a szabadság költészete*, Szkhonion, 2013/1, 96–106.)

Teoretikus felvetései tehát nem pusztán gondolat kísérletek, amennyiben a második egységet alkotó esettanulmányokat az előző rész elméleti-módszertani fejtegetéseinek gyakorlati alkalmazásaként, a metodológiai reflexió teherbírásának próbatételeként olvassuk, egyszersmind tekintetbe véve az önigazoló, visszacsatoló funkciót. Bárminemű irodalomtörténeti téma is kerül Szilágyi Márton boncasztalára, akár egy korábbi munka tévedésére, az értelmezési konstrukciók sérülékenysége, ideiglenes voltára, a szükséges önkritikára és -korrekcióra hívja fel a figyelmet, akár egy közkeletű irodalomtörténeti legenda lebontását végzi el [felmutatva, hogyan kezel tényként az irodalmi emlékezet legendákat, adatszerűen kevésbé alátámasztható jelenségeket, miként alkot egységes irodalomtörténeti nagyelbeszéléseket kétes hitelű spekulációkból], a voltaképpeni hangsúly mindenkor az irodalomtörténeti (ön)reflexivitáson van. Mindezek tudatosítása (túl a felismerésen, hogy az irodalomtörténet-írás milyen gyakran hagyatkozik kritikai reflexió nélkül előzetes feltételezésekre) praktikus tanulságokhoz vezet(het) az egész szakma számára, fel-

téve, ha számot vet saját tévedhetetlenségével. Szilágyi Márton ilyenképpen jár el előfeltevései műkött[et]ésével kapcsolatban, egy konkrét Csokonai-adat értelmezésének felülvizsgálatában és korrigálásában.

Természetesen nem hiányozhatnak a második egységből a poétikai érdekelt-ségű szövegelemzések sem. Bessenyei regénye, az állambölcseleti próza hagyományát követő, sokáig kéziratban rekedt [ennélfogva az irodalmi hagyományból kizáruló] *Tariménes útazása* kézenfekvő példa az „elfeledés”–„felfedezés” bináris műveleteinek működésére, hiszen a magyar regény kétévszázados alakulástörténetében is régóta köztudomású, hogy állandóan változik a szerzők, művek le- vagy felértékelődése, módosulnak bizonyos véglegesnek vélt értékelések. [Vö. Imre László: *Egy tartósan „tetszhalott” regény „újdonságai”: Bessenyei: Tariménes útazása = In honorem Tamás Attila*, szerk. Görömbei András, Debrecen, Egyetemi Kiadó, 2000, 51–64.] Szilágyi Márton vonatkozó dolgozatában csak érintőlegesen foglalkozik az államregények hagyományával, vizsgálódásának tárgya, hogy a közjó [Bessenyei művelődési programjának központi eleme] miként tematizálódik kései prózai művében. Hűen az irodalmi tradícióhoz, a *Tariménes útazása* civilizációkritikát is megfogalmaz, a vadember szólamában megnyilvánuló satirikus él azonban nem kizárólagos, vele egyenértékűen érvényesül a fiktív ideális államot igenlő, azt a szerelem érdekében mégis elhagyó, művelt [européer] nézőszög, egymás komplementerévé válva. Ahogy a végkövetkeztetésében szerzőnk rávilágít, a lépés, hogy a főhős boldogsága érdekében távozik az országból, jelzésértékű gesztus, vagyis az ideális állam [így a közjó] még a szerzői imaginációban is elérhetetlen eszmény marad.

Hasonló érdeklődés rendeli a poétikai elemzésekhez a kötet szerkezetében egymástól távolra eső tanulmányokat. Hol Bartos Rozália emlékiratán keresztül vet számot a magyar irodalmi kultúrába ahistorikus jelenséggént beépülő művel, annak megítélhetőségével, műfaji besorolásának problémás voltával, hol Mikszáth korai pályaszakaszát teszi vizsgálódása tárgyává, *Az apám ismerősei* című, elsőként publikált bűnügyi regényének elemzésén keresztül. Szilágyi Márton az emlékirat voltaképeni értékét [túl azon, hogy a kanonizáció és a kultusztörténet fontos dokumentuma, valamint a nőtörténeti kutatásokkal is érintkezési pontokat képez] abban látja, hogy „ez az egyik első dokumentuma a saját múzsa voltát középpontba állító, női szövegeknek” [174.], míg a fiatal Mikszáth esetében a szerteágazó irodalmi hagyomány szemrevételezésével poétikai lehetőségeinek inspirációs forrásvidéke tárul fel [miként válnak Mikszáth egyes szövegművei a detektívtörténetek felől is olvashatókká].

Akárhová néz az irodalomtörténeti tekintet, egy 18. századi Faludi-travesztia köz-költészeti létmódjára, variálódására; Kölcsey hagyományfelfogására, folklórszemléletére vagy Weöres Sándor a népszerű Árgirus-történet újragondolását és -alkotását elvégző színművére, az olvasó mindenkor biztosra veheti, hogy Szilágyi Márton szokatlan, újszerű értelmezési nézőpontból közelít rá a problémára, formabontó, revelatív módon, netán ismeretlen adalék bevonásával világít meg korábban homályos kontúrú jelenségeket. Míg az első esetben a profanizált, travesztált vers szerzőségének részleteiről, a másodikban Kölcsey irodalmias hagyományfelfogásának egyik logikai nexusaként érthető „pórdal” státuszáról, a felfogás háttérét mintázó szövegismeretről, lehetséges [az orális hagyományból, a kéziratok tradíciójából és a ponyvairodalomból egyaránt származó] forrásairól, a harmadik esetben a bábjáték komplex [a népi bábjátékok, Vitéz

László, Paprika Jancsi vagy Bolond Istók karaktereit is bevonó, a mitologikus réteg háttérországában Sajnovics- és Dugonics-hatást mutató] rétegződéséről esik szó.

Tematikus alegységet képez a Martinovics-összeesküvésben előbb fővesztésre, majd bizonytalan várfogságra ítélt Kazinczy fogságtapasztalatának részleteihez kapcsolódó két tanulmány, mintegy adalékot kínálva a témát tárgyzó, alig néhány éve publikált, *Forrásérték és poétika* című kismonográfiához. [Szilágyi Márton: *Forrásérték és poétika: Kazinczy Ferenc: Fogságom naplója*, Bp., reciti, 2017.] Míg az elsőben a naplóban felépített [az egykorú forrásoknak számos tekintetben ellentmondó], nem túlságosan rokonszenves Verseggy-kép bontakozik ki, utólagos konstruáltságával, hangsúlyeltolódásaival összefüggést teremtve a *Fogságom naplója* forrásértékével, a másokban egy Kölcsey-levél, Kazinczy munkácsi raboskodásával, a széphalmi mester egykori fogságbéli cselekedeteivel kapcsolatos passzusához rendel kontextust, egyszersmind lehetséges magyarázatot. Szintén egy kisebb tematikus csoportba rendeződnek a Batsányi, illetve Schedius mindezidáig tisztázatlan, számos spekulációra okot adó informátori mivoltával foglalkozó dolgozatok, új dokumentumokat vonva a problematikához, irodalomtörténeti vitákhoz, korrigálva, kiegészítve a korábbi érveket, gondolatmeneteket. Ugyan kétséget kizáró bizonyossággal nem adnak választ a besúgó tevékenység minden felvetődő kérdésére, bővítik, árnyalják a probléma egyes részleteit, mindkét literátor esetében.

Szilágyi Márton a tőle megszokott alaposággal járja körül Nyáry Krisztián sok vitát kavart, Kölcsey esetleges homoszexualitását firtató felvetését, érzékeltetve annak alapvető elhibázottságát, egyszersmind a filológiai jellegű szakmai tévedések, találgatások, át- vagy túlinterpretációk, a hipotetikus elgondolható teóriákat evidenciaként kezelő félreértések szakmai súlyát, melyek exponálása megdöbbenő hatást eredményezhet, az olvasói érdeklődés növelésétől az irodalomtörténeti bírálatok kiváltásán át a publikum felháborodásáig. Túl azon, hogy szerzőnk vitathatatlan argumentációval teszi helyre a problémát [nem a korábbi szövegeket mintázó hatásvadász, clickbait-bulvár, hanem az irodalomtörténet területéről], érzékelteti, hogy az irodalomnépszerűsítő, a széles olvasóközönséget [tudatosan nem a szűk szakmát] megszólító és elérő munkák sem engedhetik meg maguknak a szakmaiatlanság, a logikátlanság, a tévedés „luxusát”.

A kötet zárótanulmánya logikai origóként szerepel a kötet szerkezetében [ami-re szerzőnk a bevezetőben reflektál], benne a több mint huszonöt évvel ezelőtti az „Éneklő Borz és Barátai” elnevezésű eseménysor egyik konkrét momentumának [az irodalmi kultuszhoz ironikusan, provokatívan közelítő kegytárgyárverés] leírását és értelmezését az empirikus tapasztalatokat, emlékeket, valamint a kulturális antropológia eszköztárát [konkrétan a geertz-i „sűrű leírás” módszerét] mozgósító [a kultusz kérdéskörével is érintkezési pontokat képező] gondolatmenetben kísérli meg, így némiképp „különutas” mivolta módszertani szemléletét tekintve válik visszacsatolhatóvá a kötetegészre nézve. Tehát önmagában teszi láthatóvá, hogy nem létezik végérvényesen lezártnak tekinthető gondolatmenet a saját életműben sem, hiszen, újragondolva tanulságait, negyedszázad távlatából is kínálhat termékeny szempontokat – jelen esetben egy kötetkoncepció kialakítására nézve.

Mindez, vagyis, hogy nem tekinthetünk örökérvényűként egyetlen irodalomtörténeti probléma megoldására sem, koncentráltan van jelen Szilágyi Márton szó-

ban forgó könyvében, s általában az egész munkásságában – legyen szó egy eladig ismeretlen dokumentum, lappangó kézirat feltűnéséről vagy az értelmezéseket radikálisan átrendező új elméleti-módszertani perspektívák alkalmazásáról. Mint irodalomtörténeti „portfólió”, a tanulmányválogatás átfogó képet ad szerzőnk széleskörű, interdiszciplináris érdeklődéséről, precíz, a problémák lényegét megragadó, éleslátó kérdésfeltevéseiről, akkurátus adatkezeléséről s a metodológiai reflexivitás konstans jelenlétéről. [Ráció]

BÉRES NORBERT

Mi van a fehér tajtékban?

TURBULY LILLA: AZ ALASZKAI-ÖBÖL

„Őket szeretem a legjobban nézni, a várakozókat. A toporgó türelmetleneket, a hajukat igazgatókat, óralesőket, koldusnak ingerülten vagy megadó sóhajjal pénzt keresőket, a túl korán odaérőket és a botrányosan sokat későket.” [7.] Turbuly Lilla *A Nereidák szeme* című novellájában az elbeszélő, azaz a tér közepén térdelő szobor szemlélődését írják le a fenti sorok. A novelláskötetekre rendszeresen érvényesített olvasási gyakorlat ez esetben is adná magát: ez a külső, megfigyelői tekintet, illetve az események egy-egy képben való kimerevítése, ami *Az Alaszakai-öböl* című rövidpróza-kötet első darabjában megjelenik, a teljes gyűjtemény elbeszélői működésének kicsinyítő tükréként érthető. *A Nereidák szeme* mégsem nyújt megoldókulcsot a többi novella olvasásmódjához, pontosabban csak egy lehetséges fókuszpontot jelöl ki, amelyhez a szövegek mind hozzászólnak. Számos más novella elbeszélésmódja vagy metaforikája is értelmezhető a teljes kötetre vetítve, és ezek újabb motivikus vagy szerkezeti csomópontokra hívják fel az olvasó figyelmét; nem pusztán néhány, cselekményelemeik által összekapcsolódó elbeszélésről van tehát szó (bár efféle rövidebb, folytatásszerű füzérek is akadnak), hanem olyan szövegekről, amelyeknek egy-egy képszerű leírása révén újabb megvilágításba kerülhet az egész gyűjtemény.

Ilyen képet fest többek között a címadó *Az Alaszakai-öböl* is, benne az öböl leírása: „Ott találkozik a Csendes-óceán a Jeges-tengerrel. És nem keverednek. [...] Ott van az a két víz és nem tudnak elvegyülni... A só miatt... vagy ki tudja? Az egyik világoskék, a másik sötét. Na, oda dobtam egy papírhajót, abba a fehér tajtékba a kettő közé.” [36.] A két állóvíz elkülönülését a beszélő saját házasságának végéről mesélve említi meg, a vizek elválását az emberek egymástól való elhatárolódása és a köztük lévő különbségek metaforájaként tünteti fel. És nemcsak ez a szöveg, de szinte mindegyik két eltérő világban élő, más értékrenddel és szemlélettel bíró szereplő találkozását örökíti meg. A világok közötti ütközéspontba, „abba a fehér tajtékba” láthatunk bele a novellákon keresztül.

A *Futópad* című elbeszélés főszereplőjének viselkedése szintén kicsinyítő tükre *Az Alaszakai-öböl* szövegeit jellemző szerkesztésmódnak. Az éjjeliőrként dolgozó fiú esténként a konditerem üvegablaka előtt ül, onnan nézi az edzőket. A rá fókuszáló heterodiegetikus elbeszélő így mutatja be az üveg túloldalát: „Olyan az egész, mint